

แผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะแบบมีส่วนร่วม
ของชุมชนแม่ฮวก เทศบาลตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา
จังหวัดลำปาง

Participatory Waste Management Strategic Plan of
Mae Huak Community, Lai Hin Sub-district Municipality,
Koh Kha District, Lampang Province

สุวรรฐ แลสันกลาง¹, อนันต์ อุปสอด², วลัยลักษณ์ ชันทา³,
แสงอรุณ เจริญจันทร์แดง⁴

Suvarut Laesanklang¹, Anan Upasod², Walailuck Khantha³,
Sangaroon Jaroenjandaeng⁴

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง^{1,2},
วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี นครลำปาง สถาบันพระบรมราชชนก³,

สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง

สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม⁴

Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University^{1,2},

Boromrajonani College of Nursing, Nakorn Lampang,

Praboromarajchanok Institute³,

Lampang Provincial Office for Natural Resources and Environment,

Office of the Permanent Secretary for Ministry of

Natural Resources and Environment⁴

Corresponding Author, E-mail: svr2550@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบจากขยะมูลฝอยของชุมชนแม่ฮวก 2) เพื่อสร้างแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแม่ฮวก และ 3) เพื่อประเมินผลแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแม่ฮวก เทศบาลตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือวิจัยที่ใช้ คือ การสนทนากลุ่มและ

การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 60 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและเรียงเรียงเสนอโดยวิธีพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า 1) ขยะมูลฝอยตำบลไหล่หินมีจำนวนเพิ่มขึ้นโดยขาดการคัดแยกก่อนทิ้ง บ่อทิ้งขยะส่งผลกระทบต่อชุมชนใกล้เคียง 2) ผลการสร้างแผนยุทธศาสตร์ชุมชนแม่ฮวกมี 3 ด้าน คือ (1) การลดปริมาณขยะมูลฝอยที่แหล่งกำเนิด (2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการขยะ และ (3) การเพิ่มศักยภาพชุมชนและสร้างพื้นที่ต้นแบบการจัดการขยะ ผลการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติพบว่าชุมชนสามารถลดการปริมาณขยะมูลฝอย สร้างการเรียนรู้ และยกระดับเป็นต้นแบบด้านการบริหารจัดการขยะได้อย่างมีประสิทธิภาพ 3) ผลประเมินยุทธศาสตร์พบว่า การรณรงค์คัดแยกขยะมี 205 ครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการ ชุมชนสามารถบริหารจัดการขยะได้ด้วยตนเองและปริมาณขยะลดลง การจัดตั้งธนาคารขยะชุมชนพบว่าสมาชิกเข้าร่วม 210 ครัวเรือน โดยมีการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ส่วนการพัฒนาศักยภาพพบว่า คณะกรรมการมีทักษะการนำเสนอข้อมูล และยกระดับเป็นต้นแบบการบริหารจัดการขยะ องค์ความรู้จากการวิจัย คือ การสร้างความรู้สึกร่วมกัน มองเห็นคุณค่าของกิจกรรมที่ดำเนินการ กระทั่งเกิดกระบวนการสร้างความรู้และนำไปสู่การปฏิบัติด้วยตนเอง คือ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา

คำสำคัญ: แผนยุทธศาสตร์; การมีส่วนร่วมของชุมชน; การบริหารจัดการขยะ

Abstract

This research aims 1) to study the problem conditions and impacts from solid waste of Mae Huak Community; 2) to create a solid waste management strategic plan with the participation of the Mae Huak Community; and 3) to assess the outcome of the participatory waste management strategic plan of Mae Huak Community in Lai Hin Sub-district Municipality Community, Koh Kha District, Lampang Province. This is a qualitative research. The research tool used is focus group discussion and in-depth interview with 60 key informants. To analyze data, it is conducted by content analytical techniques and compiled them by descriptive method.

The findings reveal that 1) the amount of solid waste in Mae Huak Community in Lai Hin Sub-district is increased. It lacks of sorting before disposal. Landfills affect the neighboring communities. 2) The results of the creation of the strategic plan are divided into 3 strategies in the followings: (1) to reduce the amount of solid waste at the source; (2) to promote participation in waste management; and (3) to increase the potential of the community and to create a model area for waste management. The implementation of the strategic plan shows that the community can reduce the amount of solid waste, create learning, and upgrade to be a model for efficient waste management. 3) The evaluation of the strategy is found that there are 205 households participating in the waste separation campaign. The community can manage waste themselves. The amount of waste has decreased. In term of establishing a community waste bank, it is found that 210 households have joined and managed with community participation. In developing potential, the committee has the skills to present information and upgrade to be a model for waste management. The new body of knowledge indicates that the creating a sense of belonging together, valuing activities performed till the process of creating knowledge, and bringing it into practice by oneself are a crucial factor for the community to change and develop.

Keywords: Strategic Plan; Community Participation; Waste Management

บทนำ

ปัญหาขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายได้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้นตลอดทุกปี โดยในปี พ.ศ. 2560 มีประมาณ 27 ล้านตัน เพิ่มขึ้นร้อยละ 1.15 เนื่องจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น การขยายตัวของเมือง การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบริโภคและการเติบโตของการท่องเที่ยว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) หลายแห่ง ไม่มีพื้นที่เพียงพอสำหรับใช้กำจัดขยะมูลฝอย ประชาชนต้องกำจัดขยะเองในพื้นที่ขนาดเล็กที่ใกล้เต็มความจุ บางพื้นที่มีการคัดค้านโครงการโรงไฟฟ้ากำจัดขยะจากประชาชน ดังนั้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่ง กำจัดขยะมูลฝอยโดยนำไปทิ้งในหลุม

ขยะหรือเผากลางแจ้ง ซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัย เช่น กลิ่นเหม็น น้ำเสียจากน้ำขยะปนเปื้อนสู่แหล่งน้ำผิวดินและแหล่งน้ำใต้ดิน ทำให้เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรคหรือแหล่งเพาะพันธุ์แมลง (กรมควบคุมมลพิษ, 2561: 23-24) จากสถานการณ์ดังกล่าว กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงนำเสนอนโยบายให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ซึ่งมีกรอบทิศทางการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายอย่างเป็นระบบตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง ภายใต้แนวคิดการจัดการลดขยะมูลฝอยหรือของเสียอันตรายที่แหล่งกำเนิด เน้นให้ประชาชนตระหนักในการลดปริมาณขยะมูลฝอยมากกว่าที่จะพึ่งพาการกำจัดขยะจากภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว รวมทั้งร่วมหาแนวทางแก้ปัญหาโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ในการบริหารจัดการขยะที่เหมาะสมและเกิดความร่วมมือเพื่อลดขยะมูลฝอยในชุมชนให้มีปริมาณขยะเหลือน้อยที่สุด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559: 119)

เทศบาลตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง มีพื้นที่ 138 ตารางกิโลเมตร กอปรด้วยชุมชน 6 ชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมีปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ คือ การมีพื้นที่ทิ้งขยะแห่งเดียวกันทั้งตำบล คือ บ่อกำจัดขยะของเทศบาลตำบลไหล่หิน โดยมีพื้นที่ 7 ไร่ ตั้งอยู่ในพื้นที่ชุมชนแม่ฮวก หมู่ที่ 3 จากสถานการณ์การเพิ่มขึ้นของปริมาณขยะ อันเนื่องมาจากไม่มีการคัดแยกก่อนนำไปทิ้ง เฉพาะในปี พ.ศ. 2562 มีจำนวน 617 ตัน (เฉลี่ย 50 ตัน/วัน) ขณะที่เทศบาลตำบลไหล่หิน ใช้วิธีกำจัดขยะโดยทิ้งฝังกลบและพบว่า บ่อทิ้งขยะดังกล่าวยังไม่ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล ที่สำคัญพื้นที่ทิ้งขยะใกล้เต็มความจุ จึงจำเป็นต้องหาพื้นที่ฝังกลบบ่อใหม่เพื่อรองรับปริมาณขยะ (งานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม, 2563: 9) อนึ่ง จากการสำรวจข้อมูลและคัดแยกองค์ประกอบขยะ 6 ชุมชนของเทศบาลตำบลไหล่หิน ร่วมกับสำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง พบประเภทของขยะมูลฝอยร้อยละโดยน้ำหนัก คือ อันดับที่ 1 ขยะทั่วไป ได้แก่ ถุงพลาสติก 22.62 ขณะที่กระดาษพบร้อยละ 88.92 อันดับที่ 2 ขยะอินทรีย์หรือขยะที่ย่อยสลายได้ เช่น เศษอาหาร กิ่งไม้ ใบไม้ ร้อยละ 71.16 อันดับ 3 ขยะรีไซเคิล ได้แก่ ประเภทแก้ว ร้อยละ 40.32 ส่วนประเภทโลหะ ร้อยละ 16.68 อันดับที่ 4 ขยะติดเชื้อ เช่น หน้ากากอนามัย ร้อยละ 10.18 อันดับที่ 5 ขยะอันตราย เช่น หลอดไฟ ร้อยละ 7.82 อันดับที่ 6 อื่น ๆ ที่พบ ได้แก่ หนัวยาง ร้อยละ 4.01 และพบว่า การจัดเก็บขยะส่วนหนึ่งได้ส่งไปกำจัดที่ศูนย์กำจัดขยะจังหวัดลำปาง ซึ่งทำให้เสียค่ากำจัดขยะแพงและเป็นการแก้ปัญหาปลายเหตุ ขณะที่พื้นที่บ่อทิ้งขยะมีอยู่จำกัด นอกจากนี้พบว่า บ่อทิ้งขยะดังกล่าวอยู่ห่างจากชุมชน

เพียง 700 เมตร ส่งผลกระทบต่อชุมชนแม่ฮวกจากกลิ่นของขยะและการเผาไหม้ รวมทั้งการรบกวนจากแมลงวันที่เป็นพาหะนำโรคต่าง ๆ (งานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม, 2563ก: 20)

จากปัญหาขยะมูลฝอยดังกล่าว ชุมชนแม่ฮวกและเทศบาลตำบลไหล่หิน จึงทำบันทึกข้อตกลง (MOU) กับภาคีเครือข่ายจังหวัดลำปาง คือ สถาบันอุดมศึกษา จังหวัดลำปาง สำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลไหล่หิน ภายใต้นโยบายการขับเคลื่อนเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2562 เพื่อสนับสนุนการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจชุมชน และการบริหารจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการ ตลอดจนการสร้างบุคลากรที่มีความรู้ในการจัดการขยะมูลฝอย ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการบริหารจัดการขยะต้นแบบชุมชน โดยการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมในพื้นที่เทศบาลตำบลไหล่หินที่มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบจากขยะมูลฝอยของชุมชนแม่ฮวก เทศบาลตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
2. เพื่อสร้างแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแม่ฮวก เทศบาลตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
3. เพื่อประเมินผลแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแม่ฮวก เทศบาลตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ระเบียบวิธีวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้กระบวนการเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (Participatory Action Research; PAR) คือ การร่วมศึกษาปัญหา การวางแผนปฏิบัติงานวิจัย การติดตามตรวจสอบปรับปรุง และการสรุปผลการวิจัย โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) คือ 1) ประเด็นปัญหาที่ผู้เรียนมีความสนใจ 2) การทบทวนความรู้เดิม และ 3) การแสวงหาทางเลือกด้วยตนเอง (ทิสนา เขมมณี, 2554: 96-98) เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและกำหนดยุทธศาสตร์ 5 ขั้นตอน คือ วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ แผนที่ทางยุทธศาสตร์ และตัวชี้วัด (เสรี พงศ์พิศ, 2552: 7-9) ขณะที่การนำยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติและการประเมินผล

ยุทธศาสตร์นั้นประยุกต์ใช้วงจรเดมมิง (Deming Cycle) ตามวงจร PDCA เพื่อสร้างการเรียนรู้ในชุมชน

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประกอบด้วย 2 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่ 1 คือ ผู้ให้การสัมภาษณ์ในเชิงลึก และการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นผู้รู้สถานการณ์และปัญหาขยะชุมชน จำนวน 26 คน ได้แก่ 1) ผู้กำหนดนโยบาย คือ ผู้บริหารเทศบาลตำบลไหล่หิน 3 คน 2) เจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสิ่งแวดล้อมเทศบาลตำบลไหล่หิน จำนวน 8 คน 3) ผู้นำชุมชน จำนวน 3 คน 4) พระสงฆ์ 1 รูป 5) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 6 คน และ 6) ผู้นำกลุ่มชาวบ้าน ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มฝึกอินทรีแม่ฮวก จำนวน 5 คน

กลุ่มที่ 2 คือ ผู้ให้ข้อมูลในเวทีชุมชน ซึ่งคัดเลือกด้วยวิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลตามที่เป็นจริง และเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ เวทีสร้างแผนยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมชุมชนแม่ฮวก จำนวน 60 คน โครงการอบรมคัดแยกขยะครัวเรือน 50 คน โครงการเดินรณรงค์เพื่อสร้างความตระหนักต่อการคัดแยกขยะครัวเรือนจำนวน 60 คน โครงการจัดตั้งธนาคารขยะชุมชนแม่ฮวก จำนวน 150 คน/ครัวเรือน โครงการพัฒนาศักยภาพวิทยากรชุมชน จำนวน 16 คน และเวทีเสวนาสรุปและถอดบทเรียนการบริหารจัดการขยะชุมชนแม่ฮวก จำนวน 20 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คณะผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือโดยศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นแนวทางกำหนดเป็นแบบสัมภาษณ์ไม่มีโครงสร้างเกี่ยวกับปัญหาการบริหารจัดการขยะในพื้นที่เทศบาลตำบลไหล่หิน และใช้กระบวนการกลุ่มสนทนา เวทีชุมชนเพื่อจัดทำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมชุมชนแม่ฮวก ที่นำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรมและเป็นต้นแบบการจัดการขยะมูลฝอยแบบครบวงจร

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1) การรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยประสานสำนักงานเทศบาลตำบลไหล่หิน และกำหนดวัน เวลาและสถานที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเรื่องสภาพปัญหาและแนวทางจัดการขยะชุมชน

2) การสร้างแผนยุทธศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมชุมชนแม่ฮวก ใช้กระบวนการสนทนากลุ่มเพื่อวิเคราะห์ปัญหาสภาพปัญหาขยะและความต้องการของชุมชนและกำหนดยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะ

3) ขั้นตอนการนำแผนยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติงานพื้นที่ชุมชน ได้ประยุกต์ใช้ด้วยวงจร PDCA ในโครงการคัดแยกขยะครัวเรือน โครงการจัดตั้งธนาคารขยะชุมชนแม่ฮวก โครงการพัฒนาศักยภาพวิทยากรชุมชน ใช้การเก็บรวบรวมด้วยเครื่องมือในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสนทนากลุ่ม การถอดบทเรียน

4) คณะผู้วิจัยใช้วิธีเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล และสนทนากลุ่มสำหรับกิจกรรมเดินรณรงค์ในชุมชน เพื่อสร้างความตระหนักต่อการคัดแยกขยะครัวเรือน

5) ประชุมเสวนากลุ่ม เพื่อสรุปบทเรียน ทบทวนผลการดำเนินงาน กำหนดแนวทางและการปรับปรุงกระบวนการบริหารจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแม่ฮวก

5. การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากกระบวนการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพตามวัตถุประสงค์การวิจัย และเรียบเรียงเสนอรายงานวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ดำเนินการสังเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลโดยใช้หลักการตรวจสอบข้อมูลสามเส้า คือ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงาน และข้อมูลการจัดเวทีชุมชนเพื่อสรุปผลการศึกษิตตามข้อเท็จจริง

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยขอเสนอตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ ดังต่อไปนี้
ตามวัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบจากขยะมูลฝอยของชุมชนแม่ฮวกเทศบาลตำบลไหล่หินพบว่า ตำบลไหล่หินไม่มีระบบคัดแยกขยะมูลฝอยก่อนนำไปทิ้ง จึงมีปริมาณขยะมูลฝอยสะสมและเพิ่มขึ้น ขณะที่การจัดการขยะของเทศบาลตำบลไหล่หินใช้วิธีกำจัดขยะโดยขนถ่ายขยะใส่บ่อทิ้งขยะ ซึ่งไม่ถูกต้องตามหลักสุขอนามัย และประการสำคัญพื้นที่บ่อทิ้งขยะดังกล่าวอยู่ห่างจากชุมชนแม่ฮวกเพียง 700 เมตร จึงได้รับผลกระทบจากพื้นที่ทิ้งขยะ คือ กลิ่นเหม็นจากแมลงวัน จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนแม่ฮวกพบว่า ชุมชนแม่ฮวกขาดความเข้าใจการจัดการขยะ มีการเผาขยะในหมู่บ้านทำให้ส่งกลิ่นเหม็น ที่ผ่านมาชุมชนแม่ฮวกส่วนใหญ่จึงไม่ได้ให้ความสำคัญเรื่องการจัดการขยะ จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้กลุ่มผู้นำชุมชนได้ขอ

ความร่วมมือกับเทศบาลตำบลไหล่หินและหน่วยงานต่าง ๆ คือ สถาบันอุดมศึกษา จังหวัดลำปาง สำนักทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดลำปาง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ภายใต้นโยบายการขับเคลื่อนเมืองน่าอยู่อย่างยั่งยืน โดยสร้างรูปแบบการจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายที่เหมาะสม คือ เน้นการลดและคัดแยกขยะมูลฝอยตั้งแต่ต้นทาง จัดการขยะมูลฝอยแบบผสมผสาน โดยวางระเบียบ มาตรการบริหารจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย และจัดทำบันทึกข้อตกลงในปี พ.ศ. 2562 เพื่อร่วมมือสนับสนุนการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจชุมชนและบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมเชิงบูรณาการ

ตามวัตถุประสงค์ที่ 2 การสร้างแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชนแม่ฮวกพบว่า ตัวแทนชุมชนผู้เข้าร่วมกระบวนการสร้างแผนยุทธศาสตร์ได้ร่วมกันกำหนดเป้าหมายและความสำเร็จที่ชุมชนต้องการ การร่วมสร้างแผนงานที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพัฒนาและนำมาเสนอต่อกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และกำหนดแนวทางปฏิบัติหรือแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนแม่ฮวก โดยพบประเด็นสำคัญ 3 ประเด็น คือ ประเด็นที่ 1 เป้าหมายการบริหารจัดการขยะชุมชนแม่ฮวก คือ 1) การสร้างจิตสำนึกร่วมในชุมชนด้านการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยให้เกิดการรับรู้ร่วมกัน เริ่มตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน ร้านค้าในชุมชน และวัดในชุมชน 2) การสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการขยะมูลฝอยโดยการคัดแยกขยะตั้งแต่ระดับครัวเรือน จนถึงระดับชุมชนเพื่อให้การทิ้งขยะในพื้นที่บ่อทิ้งขยะเป็นไปอย่างถูกสุขอนามัย และ 3) การพัฒนาชุมชนแม่ฮวกให้เป็นตัวอย่างการบริหารจัดการขยะมูลฝอย ประเด็นที่ 2 พันธกิจที่ชุมชนต้องร่วมมือกันทำเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ คือ 1) การตระหนักและเข้าใจต่อการจัดการขยะที่ถูกต้องในครัวเรือน 2) การสร้างพฤติกรรมที่ถูกต้องในการจัดการขยะมูลฝอยโดยการคัดแยกขยะในระดับครัวเรือน และ 3) การมีส่วนร่วมกับผู้นำ แกนนำชุมชนแม่ฮวก เพื่อปฏิบัติตามแผนงานบริหารจัดการขยะที่กำหนดไว้ ประเด็นที่ 3 ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะชุมชนแม่ฮวก คือ 1) การลดปริมาณขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายที่แหล่งกำเนิด 2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายโดยการคัดแยกขยะก่อนนำไปทิ้ง และ 3) การเพิ่มศักยภาพชุมชนและเสริมสร้างพื้นที่ต้นแบบการจัดการขยะมูลฝอยชุมชนแม่ฮวก

ขณะที่การนำแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะสู่การปฏิบัติพบว่า ชุมชนได้พิจารณาคัดเลือกแผนงานหรือโครงการเพื่อดำเนินการร่วมกันให้เกิดผลเป็นรูปธรรมในช่วงเริ่มต้นเพียง 3 เรื่อง และประยุกต์ใช้แนวคิดของเดมมิ่งตามวงจร PDCA ดังนี้

เรื่องที่ 1 การรณรงค์คัดแยกขยะครัวเรือนเพื่อสนองต่อยุทธศาสตร์: การลดปริมาณขยะมูลฝอยและของเสียอันตรายที่แหล่งกำเนิด มีขั้นตอนดำเนินงาน คือ การประชุมร่วมกัน การประชาสัมพันธ์เสียงตามสาย และการเดินรณรงค์สร้างความเข้าใจการคัดแยกขยะ และการกำหนดเป้าหมายครัวเรือนต้นแบบจำนวน 60 ครัวเรือน

ผลการประเมินพบว่า ในช่วงแรก ครัวเรือนเข้าร่วมไม่ครบ 60 ครัวเรือน ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยพบสาเหตุ คือ บางครัวเรือนหยุดคัดแยกขยะ เนื่องจากความไม่เข้าใจเป้าหมายโครงการและสะท้อนว่า ได้เสียค่าใช้จ่ายขยะไปแล้ว จึงไม่ต้องการคัดแยกขยะซ้ำอีก ขณะที่ผลจากการคัดแยกองค์ประกอบขยะในชุมชนพบว่า มีขยะอินทรีย์ปะปนอยู่ในขยะประมาณ 20% ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผลการดำเนินกิจกรรมคัดแยกขยะยังไม่บรรลุเป้าหมาย และจากการสัมภาษณ์พนักงานเก็บขยะพบว่า ในช่วงการเกิดโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือโรคโควิด (COVID-19) ประชาชนได้ทิ้งหน้ากากอนามัยที่ใช้แล้วลงในขวดน้ำพลาสติก ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ปลอดภัย เพราะขวดน้ำพลาสติกเป็นขยะที่สามารถรีไซเคิลได้ และหากนำขวดเปล่าไปรีไซเคิล ต้องดึงเอาขยะในขวดออกให้หมด คนเก็บของเก่าหรือพนักงานเก็บขยะมีโอกาสติดเชื้อได้ ผลการปรับปรุงพบว่า ชุมชนได้ค้นหาแนวทางแก้ปัญหาโดยเพิ่มการประชาสัมพันธ์ “ไหล่หินเมืองแห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีท้องถิ่น” ขณะเดียวกันได้เพิ่มประกาศเสียงตามสายย้ำเตือนในชุมชน เตือนละ 1 ครั้ง เพื่อสร้างความเข้าใจประโยชน์การคัดแยกขยะ และชี้แจงการทิ้งหน้ากากอนามัยโดยให้แยกจากขยะอื่น ๆ แล้วนำไปใส่ถุงแยก มัดปากถุงและกำจัดแบบประเภทขยะติดเชื้อ และพบว่า มีการสร้างสัญลักษณ์ครัวเรือนคัดแยกขยะ โดยติดธงสีเขียวและสีเหลืองไว้ที่หน้าบ้าน

อนึ่ง จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่จัดเก็บขยะที่ได้ซึ่งนำนักขยะพบว่า ปริมาณขยะลดลงก่อนเข้าสู่ระบบกำจัดที่ปลายทาง ร้อยละ 70 โดยเปรียบเทียบกับปริมาณขยะก่อนเริ่มดำเนินโครงการ และภายหลังต่อมาอีก 6 เดือน พบว่า การคัดแยกขยะครัวเรือนส่งผลให้ชุมชนสามารถจัดการได้ด้วยตนเอง ไม่มีขยะตกค้างในปี พ.ศ. 2564 รถขนเก็บขยะไม่ต้องเข้าชุมชนอีก ดังตารางแสดงข้อมูลองค์ประกอบขยะมูลฝอย ดังนี้

องค์ประกอบขยะแต่ละประเภทชุมชนแม่ฮวก								
ขยะอินทรีย์		ขยะทั่วไป		ขยะรีไซเคิล		ขยะอันตราย		ระยะเวลา ก่อน/หลัง ดำเนินการ
น้ำหนัก (กก.)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กก.)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กก.)	ร้อยละ	น้ำหนัก (กก.)	ร้อยละ	

187.84	50	75.14	20	93.92	25	18.78	5	น้ำหนักขยะ ปี 2563 ก่อนดำเนินการคัดแยกขยะ
92	50	68.08	37	14.72	8	9.2	5	น้ำหนักขยะ ปี 2563 ภายหลังจากต่อมาอีก 6 เดือน
0	0	0	0	0	0	0	0	น้ำหนักขยะ ในปี 2564

ตาราง 1 รายงานผลการดำเนินโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการคัดแยกขยะที่ต้นทาง (งานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม, 2564: 16)

เรื่องที่ 2 ธนาคารขยะชุมชนแม่ฮวกเพื่อสนองต่อเป้าหมายยุทธศาสตร์: ส่งเสริมการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการขยะมูลฝอยและของเสียอันตราย มีขั้นตอนดำเนินงาน คือ การประชุมร่วมกันเดือนละ 1 ครั้ง การกำหนดวันรับซื้อขยะและจำหน่ายขยะในทุกวันที่ 5 ของเดือน การจัดทำแผ่นพับ ป้ายประชาสัมพันธ์กิจกรรมการระดมหุ้นในชุมชน และการจัดสรรผลกำไรแก่สมาชิก 50% และเก็บเป็นกองกลาง 50%

ผลการประเมินพบว่า การรับซื้อขยะจากชุมชน ช่วงเริ่มต้นมีชาวบ้านจำนวนมากที่ไม่เข้าใจวัตถุประสงค์โครงการ ได้นำขยะขายแก่พ่อค้าที่มารับซื้อขยะโดยตรง เพราะได้ราคาที่สูงกว่า ผลการปรับปรุงการดำเนินการกรณีที่ชุมชนขายขยะให้แก่พ่อค้าโดยตรง คณะกรรมการได้สร้างความเข้าใจถึงความร่วมมือในชุมชน และจัดทำระบบสวัสดิการแก่ชุมชนจากผลกำไรของธนาคารขยะ เช่น การสนับสนุนกิจกรรมพัฒนาในชุมชน หรือการซื้อของไปเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุหรือผู้ด้อยโอกาส จัดทำสวัสดิการงานกีฬาชุมชน การสนับสนุนกิจกรรมพัฒนาในวันแม่แห่งชาติ วันพ่อแห่งชาติ เป็นต้น และพบว่า สมาชิกจำนวนมากมีความเข้าใจเพิ่มขึ้น ยินดีที่จะนำขยะมาขายให้กลุ่มธนาคารขยะ ขณะที่ผลการปรับปรุงการบริหารจัดการธนาคารขยะชุมชนได้พบประเด็นสำคัญ 2 ประการ คือ 1) ระบบบัญชีกับการเงินที่ดำเนินการโดยบุคคลคนเดียวกัน เพื่อเป็นการแสดงออกความโปร่งใส และป้องกันปัญหาข้อครหาการทำงาน จึงมีมติให้มีการแยกระบบการเงินกับระบบบัญชี แยกออกจากกันโดยมีผู้รับผิดชอบคนละคน และ 2) ระบบการจัดสรรผลกำไรได้มีการเปลี่ยนแปลง คือ ปันผลกำไรแก่

สมาชิก 30% คืนกำไรสู่สังคม 10% หักเงินเก็บไว้ทำทุนต่อ 30% และเก็บเป็นเงินทุนสำรอง 30%

เรื่องที่ 3 การพัฒนาศักยภาพของวิทยากรชุมชนเพื่อสนองต่อเป้าหมายยุทธศาสตร์: เพิ่มศักยภาพชุมชนและเสริมสร้างพื้นที่ต้นแบบการจัดการขยะมูลฝอย มีขั้นตอน คือ ประชุมคณะกรรมการเพื่อคัดเลือกคณะวิทยากรเข้าอบรม การจัดทำหลักสูตรการอบรมวิทยากรและการทำงานเป็นทีม

ผลการประเมินพบว่า คณะกรรมการบริหารจัดการขยะชุมชนได้มีการดำเนินการต่าง ๆ ตามแผนที่วางไว้ โดยการคัดเลือกผู้ที่จะเข้ารับการอบรมพัฒนาศักยภาพ ซึ่งมีความเหมาะสมเพราะเป็นผู้ปฏิบัติงานจริง จากการสนทนากลุ่มพบว่า วิทยากรชุมชนล้มประเด็นสำคัญ พุดเนื้อหาสำคัญได้น้อย ไม่ครอบคลุม และเสนอข้อมูลการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อน ผลจากการปรับปรุงพบว่า ได้เพิ่มเวลาการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้เข้าศึกษาดูงาน และแบ่งหน้าที่ในการเสนอข้อมูล เช่น ด้านแนวคิดการจัดการขยะแบบครบวงจร ด้านการบริหารงานธนาคารขยะ ด้านรูปแบบการรับซื้อ-ขายขยะ ด้านการเก็บและดูแลการเงิน-บัญชี นอกจากนี้ ผลการประเมินพบว่า คณะกรรมการได้เสนอให้ทำแบบประเมินการศึกษาดูงานเพื่อทราบความพึงพอใจและรับข้อเสนอแนะ

ผลการปรับปรุงการดำเนินการรอบที่ 2 มีจำนวน 3 เรื่อง เพื่อยกระดับการเป็นต้นแบบการบริหารจัดการขยะชุมชน คือ 1) คณะกรรมการได้จัดทำหลักสูตรแหล่งเรียนรู้การบริหารจัดการขยะชุมชนแม่ฮวก 2) คณะกรรมการได้จัดทำแบบประเมินผลจากผู้มาศึกษาดูงาน เพื่อให้สะท้อนความคิดเห็นจากผู้มาศึกษาดูงาน และ 3) การจัดกิจกรรมอบรมการทำงานเป็นทีม โดยกระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่ม ซึ่งผลการประเมินพบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ให้ความสนใจดีกว่าการนั่งฟังบรรยายเฉย ๆ และได้ฝึกการวิเคราะห์ เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาาร่วมกัน เห็นความสำคัญของทุกคนในทีม แม้เกิดความผิดพลาดขณะทำกิจกรรม ทุกคนมีการคิดบวกให้กำลังใจ ไม่ตำหนิกัน มีความมุ่งมั่นร่วมแรงร่วมใจ กระทั่งบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน

ตามวัตถุประสงค์ที่ 3 ผลสรุปการประเมินแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแม่ฮวก คณะผู้วิจัยประเมินตามตัวชี้วัดที่ระบุในแผนที่ยุทธศาสตร์และประยุกต์ใช้การวิเคราะห์กิจกรรมหลังการปฏิบัติ ผลการประเมิน ดังนี้

3.1 ยุทธศาสตร์การสร้างจิตสำนึกการจัดการขยะในครัวเรือน ชุมชนได้กำหนดแนวทางที่เป็นแผนงานหรือมาตรการเพื่อตอบสนองยุทธศาสตร์ คือ การรณรงค์คัดแยกขยะในครัวเรือน มีเกณฑ์ตัวชี้วัดความสำเร็จ คือ จำนวนครัวเรือนที่มีการคัด

แยกขยะอย่างถูกต้องตามหลัก 3Rs จำนวน 60 ครั้วเรือน และปริมาณขยะที่เข้าสู่ระบบกำจัดที่ปลายทางลดลง ร้อยละ 70 ผลการประเมินพบว่า 205 ครั้วเรือน ที่เข้าร่วมโครงการ โดยคัดแยกขยะอย่างถูกต้องและจากการปรับปรุงการปฏิบัติงานระยะที่ 2 พบว่า ชุมชนสามารถบริหารจัดการขยะได้ด้วยตนเอง จำนวนปริมาณขยะลดลงตามลำดับ ผลที่เกิดขึ้นนี้ได้สะท้อนว่า ควรขยายผลไปหมู่บ้านให้ช่วยลดปริมาณขยะจากครั้วเรือน ก่อนนำเข้าสู่บ่อทิ้งให้น้อยลง รวมทั้งในพื้นที่โรงเรียนในตำบลไหล่หินเพื่อให้เด็กและเยาวชนรู้จักคัดแยกขยะก่อนทิ้ง

3.2 ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการขยะมูลฝอยชุมชนได้กำหนดแนวทางที่เป็นแผนงาน คือ การจัดตั้งธนาคารขยะชุมชนแม่ฮวก มีเกณฑ์ตัวชี้วัดความสำเร็จ คือ 1) สมาชิกเข้าร่วมโครงการจำนวนไม่น้อยกว่า 150 ครั้วเรือน 2) การดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพและเป็นแหล่งเรียนรู้การจัดการขยะชุมชน ผลการประเมินพบว่า สมาชิกชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 210 ครั้วเรือน ซึ่งเกินเป้าหมายที่กำหนด ชุมชนมีความพึงพอใจต่อการจัดตั้งธนาคารขยะชุมชน แม้เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ คณะกรรมการได้แสดงความคิดเห็นร่วมกัน กระทั่งได้ค้นพบแนวทางแก้ไขและพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

3.3 ยุทธศาสตร์เพิ่มศักยภาพชุมชนและเสริมสร้างพื้นที่ต้นแบบการจัดการขยะมูลฝอย ชุมชนได้กำหนดแนวทางที่เป็นแผนงาน คือ การพัฒนาศักยภาพของชุมชน มีเกณฑ์ตัวชี้วัดความสำเร็จ คือ สามารถถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจการจัดการขยะชุมชน และทำงานพัฒนาชุมชนเป็นทีม ผลการประเมินพบว่า การฝึกฝนดังกล่าวทำให้ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการธนาคารขยะเกิดความมั่นใจและมีทักษะการอธิบายนำเสนอข้อมูลได้ดีเพิ่มขึ้น เกิดการเรียนรู้ และยกระดับเป็นต้นแบบงานพัฒนาชุมชนด้านการบริหารจัดการขยะได้ด้วยตนเอง ผลการประเมินเป็นไปตามตัวชี้วัดตามที่ได้กำหนดไว้

อภิปรายผล

ผลวิเคราะห์ข้อมูลได้พบผลวิจัยที่โดดเด่น สามารถนำมาอภิปรายได้ ดังนี้

ตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า สมาชิกในชุมชนขาดความเข้าใจการจัดการขยะและสมาชิกในชุมชนบางกลุ่มเห็นว่า เทศบาลตำบลไหล่หินเรียกเก็บค่าขยะในแต่ละเดือน และมีหน้าที่จัดการขยะมูลฝอยอยู่แล้ว ประชาชนจึงไม่จำเป็นต้องคัดแยกขยะในครั้วเรือนก่อนนำไปทิ้งลงถังขยะ ที่ผ่านมาจึงไม่ได้ให้ความสำคัญเรื่องการจัดการขยะ ข้อค้นพบนี้แสดงถึงความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องและการรู้จักหน้าที่รับผิดชอบที่พึงมี

สอดคล้องกับผลวิจัยของธรรมรัตน์ โปธิสุวรรณปัญญา และคณะ (2563: 223-239) วิจัยเรื่อง *ประสิทธิผลการบริหารจัดการขยะแบบเบ็ดเสร็จของเทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้ว อำเภอมือง จังหวัดชัยภูมิ* ที่พบว่า เทศบาลตำบลบ้านค่ายหมื่นแผ้วยังขาดบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องของการจัดการขยะ แม้จะมีฝ่ายพัฒนาชุมชนที่มีหน้าที่ชัดเจนในการดูแลเรื่องของการจัดการขยะดังกล่าว แต่ในทางปฏิบัติยังเป็นเพียงหลักการและทำได้เพียงบางส่วนเท่านั้น เช่น การจัดให้ผู้นำชุมชนไปศึกษาดูงาน การเชิญวิทยากรให้ความรู้ แต่ยังขาดบุคลากรที่เพียงพอในการเป็นที่ปรึกษาอย่างต่อเนื่อง และเกิดการจัดการด้านขยะอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น จากบทเรียนดังกล่าว หากเทศบาลตำบลใกล้เคียงต้องการขยายผลให้ครอบคลุมทั้งตำบล จึงควรปลูกจิตสำนึกและสร้างความเข้าใจบทบาทหน้าที่กับชุมชนที่ชัดเจนและอย่างจริงจังต่อไป

การวิจัยครั้งนี้ได้สะท้อนถึงความเชื่อมโยงบริบททางสังคมของชุมชนแม่ฮวกที่มีต่อพฤติกรรมรวมกลุ่มของชุมชน โดยปรากฏการณ์ที่พบได้อย่างชัดเจน คือ บ่อทิ้งขยะตำบลใกล้เคียงอยู่ใกล้ชุมชนเพียง 700 เมตร ดังนั้น การรวมกลุ่มเพื่อจัดการปัญหาที่กระทบต่อชุมชน ทั้งด้านคุณภาพชีวิต สุขภาพอนามัย ผ่านเวทีประชาคมและมีมติให้ลดปริมาณขยะในชุมชน การรวมกลุ่มชุมชนในลักษณะดังกล่าวนี้ สะท้อนถึงปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การมีส่วนร่วมเพื่อจัดการขยะแบบครบวงจร สอดคล้องกับแนวคิดที่ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 139) ได้สรุปความหมายของกระบวนการการพัฒนาชุมชนว่า ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่การค้นหาคำปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน โดยชาวบ้านค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นการสนับสนุนให้ชาวบ้านเป็นผู้สร้างองค์ความรู้ใหม่ของตนเองที่สอดคล้องกับสภาพจริงที่เกิดขึ้นและการพัฒนาที่ยั่งยืน

ตามวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ยุทธศาสตร์ที่เป็นการรณรงค์การคัดแยกขยะในครัวเรือน สมาชิกบางครัวเรือนได้หยุดคัดแยกขยะก่อนนำไปทิ้งลงถังขยะ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า “ได้เสียค่าจัดเก็บขยะไปแล้ว จึงไม่ต้องการคัดแยกขยะซ้ำอีก” ผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การมีความเข้าใจที่ตีต่อเป้าหมายโครงการเป็นปัจจัยสำคัญ ดังนั้น ในขั้นตอนปรับปรุง ได้เพิ่มการสร้าง ความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น จึงเกิดผลตามที่มุ่งหวัง ครัวเรือนได้ตระหนักต่อการคัดแยกขยะเพิ่มขึ้นตามแนวทาง คือ “ขยะเกิดจากชุมชน ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการขยะด้วยชุมชน” และขยะในครัวเรือนได้ลดลงตามลำดับ สอดคล้องกับผลวิจัยของพิริยา วัชรโรทัย (2556: 135) วิจัยเรื่อง *การ*

จัดการขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาเทศบาลตำบลเมืองแกลง จังหวัดระยอง พบว่า กระบวนการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลตำบลเมืองแกลง เริ่มต้นจากการรณรงค์ให้ประชาชนได้รับความรู้การคัดแยกขยะ ส่งเสริมให้บุคลากรที่เกี่ยวข้องวางเป้าหมายการจัดการขยะ โดยนำระบบมาตรฐาน ISO14001 มาใช้ในการบริหารจัดการและยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน มีช่องทางการประชาสัมพันธ์หลายทางเพื่อให้ความรู้ และมีวิธีการจัดการขยะมูลฝอยที่เหมาะสม

ผลการวิเคราะห์การบริหารงานธนาการขยะชุมชนแม่ฮวกพบว่า ชาวบ้านจำนวนมากที่ไม่เข้าใจวัตถุประสงค์โครงการได้นำขยะขายแก่พ่อค้าที่มารับซื้อขยะโดยตรงเพราะได้ราคาที่สูงกว่า แต่เมื่อมีการปรับปรุงการดำเนินงานโดยสร้างความเข้าใจถึงความร่วมมือและจัดทำระบบสวัสดิการต่าง ๆ แก่ชุมชนพบว่า สมาชิกจำนวนมากมีความเข้าใจเพิ่มขึ้น และยินดีที่จะนำขยะมาขายให้กลุ่มธนาการขยะ ผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การดำเนินกิจกรรมชุมชนแบบเดิมทั่วไป มักขาดการวางแผนร่วมกันอย่างจริงจัง ขาดสัมพันธภาพแห่งความไว้นใจเชื่อใจ ขาดความผูกพันเป็นหนึ่งเดียวกัน และอาศัยต้นทุนสังคมไม่มากในการดำเนินการ ครั้นเมื่อพบปัญหาก็มักขาดทุนและล้มเลิกกิจกรรม แต่กรณีดังกล่าวของธนาการขยะชุมชนแม่ฮวกได้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการคิดอย่างใคร่ครวญและเรียนรู้ร่วมกัน กระทั่งนำไปสู่การเปลี่ยนวิธีการใหม่ด้วยการสร้างระบบสวัสดิการ ซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่เน้นระบบคุณค่าเพื่อแข่งขันหรือต่อสู้ได้กับคู่แข่ง คือ พ่อค้าขยะนอกชุมชน จึงสามารถควบคุมการลงทุนของชุมชนไม่ให้ขาดทุน แต่กลับเกิดผลสัมฤทธิ์เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนสามารถดำเนินงานธนาการขยะต่อไปได้ และยังสามารถสร้างคุณค่าที่ดีในชุมชน โดยกระบวนการดังกล่าวนี้เป็นการเสริมศักยภาพการบริหารจัดการธนาการขยะที่สำคัญของชุมชนในการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544: 20) ได้มองทุนทางสังคมว่า มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น โดยการมองจากประเด็นพื้นฐาน คือ ความคิดของระบบสวัสดิการไทย ความคิดขององค์กรเอกชนอิสระในสังคม และวิธีการสนับสนุนเพื่อปรับเปลี่ยนบทบาทความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิมให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสมัยใหม่ที่เน้นกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ทางสังคมในการตอบแทนกัน การใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งจะเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้าถึงทรัพยากรตามสิทธิของตนอย่างเท่าเทียมบนพื้นฐานของระบบคุณค่าที่มีในสังคม ซึ่งจะมีการขยายตัวได้มากขึ้นบนเงื่อนไขที่ประชาสังคมมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นได้

อนึ่ง ผลการปรับปรุงกิจกรรมพบว่า ประเด็นสำคัญ คือ คณะกรรมการได้มีมติให้แยกระบบการเงินกับระบบบัญชีออกจากกัน โดยมีผู้รับผิดชอบคนละส่วน จากเดิมที่ดำเนินการโดยบุคคลคนเดียวกันเพื่อแสดงความโปร่งใสและป้องกันปัญหาข้อครหา ผลวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้แบบป้อนกลับผ่านการวิเคราะห์ปัญหา ร่วมกัน และนำไปสู่ความคิดใหม่เพื่อจัดทำระบบป้องกันการทุจริต ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการนำทฤษฎีมาปฏิบัติ คือ การปรับปรุงอย่างต่อเนื่องด้วยวงจร PDCA เป็นกระบวนการเชื่อมโยงกิจกรรมที่ค้ำประกันสิ่งที่ดีขึ้นกว่าเดิม โดยใช้กิจกรรมแก้ปัญหาเพื่อปรับปรุงคุณภาพ (Improvement Activity) และดำเนินกิจกรรม PDCA อย่างเป็นระบบให้ครบวงจรที่ต่อเนื่องหมุนเวียน ย่อมส่งผลให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพ (วรภัทร์ ภูเจริญ, 2544: 45) เพราะวงจรการบริหารจัดการที่ล้มเหลวของกลุ่มองค์กรชุมชนโดยทั่วไป คือ การทุจริตภายในองค์กร ซึ่งเป็นปัญหาของคนที่ทำงานที่อาจผิดได้โดยความตั้งใจ คำนึงหรือประมาท ดังนั้น การกำหนดมาตรการป้องกันปัญหาทุจริตไว้ล่วงหน้าจึงมีความเหมาะสม นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นว่า คณะกรรมการธนาคารชยะชุมชนแม่ฮวกเกิดประสบการณ์วิเคราะห์ปัญหาและระบุสาเหตุของความล้มเหลวหรือยั่งยืนขององค์กรได้ และปรับปรุง พัฒนา ยกระดับการทำงานกลุ่มให้เกิดประสิทธิภาพผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของชุมชน

ตามวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า แผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการชยะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนแม่ฮวก ทั้ง 3 ด้านนั้น ยุทธศาสตร์การเพิ่มศักยภาพชุมชนและคณะกรรมการเป็นปัจจัยชี้ขาดที่สำคัญ เพราะเป็นประเด็นการบริหารจัดการทรัพยากรบุคคลในชุมชน คือ ธนาคารชยะชุมชน ซึ่งมีเกณฑ์ตัวชี้วัด คือ สามารถถ่ายทอดความรู้เข้าใจการจัดการชยะชุมชน และทำงานพัฒนาเป็นทีม ผลการประเมินยุทธศาสตร์ด้านนี้พบว่า ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการธนาคารชยะมีทักษะการทำงานเพิ่มขึ้น เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เห็นความสำคัญของคนทุกคน แม้เกิดความผิดพลาด มีกระบวนการการคิดบวกโดยการให้กำลังใจ และยกระดับเป็นต้นแบบด้านการบริหารจัดการชยะได้ด้วยตนเอง เป็นไปตามตัวชี้วัดตามที่กำหนดไว้ ผลการประเมินนี้สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาภาวะผู้นำ ดังที่ชัชวพัฒน์ ธีระพันธ์ (2558: 6-7) ได้กล่าวว่า สังคมไทยและโลกในปัจจุบันเต็มไปด้วยวิกฤติอันซับซ้อน การเผชิญหน้าและรับมือกับปัญหาที่ใหญ่กว่าเดิม จำเป็นต้องใช้สติปัญญาและความร่วมมือร่วมใจของผู้คนจำนวนมากพอ ซึ่งต้องมีศักยภาพในการสร้างการเปลี่ยนแปลงร่วมกันกับผู้อื่น คือ การมีภาวะผู้นำที่จิตใจเปิดกว้าง พร้อมร่วมมือกับทุกฝ่ายโดยมีเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งภาวะผู้นำแบบนี้ต้องอาศัยการฝึกฝนที่ทำให้ปัจเจกบุคคลพัฒนากระบวนการทัศน์ มีวิธีคิดแบบใหม่ ทักษะแบบใหม่ใน

ตนเอง และต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแบบชุมชนกัลยาณมิตรเพื่อพัฒนาภาวะผู้นำแบบรวมหมู่ (Collective Leadership) อันนำไปสู่คุณลักษณะของความร่วมมือกันของคณาจารย์ในองค์กรและระหว่างองค์กร ซึ่งจะทำให้มีประสิทธิภาพในการสร้างการเปลี่ยนแปลงมากกว่าภาวะการนำแบบเดี่ยว เพราะสามารถสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดีและยกระดับศักยภาพการเรียนรู้ได้มาก ซึ่งองค์ประกอบของบรรยากาศที่สำคัญ คือ มนุษย์ที่เรียนรู้ด้วยกันนั่นเอง

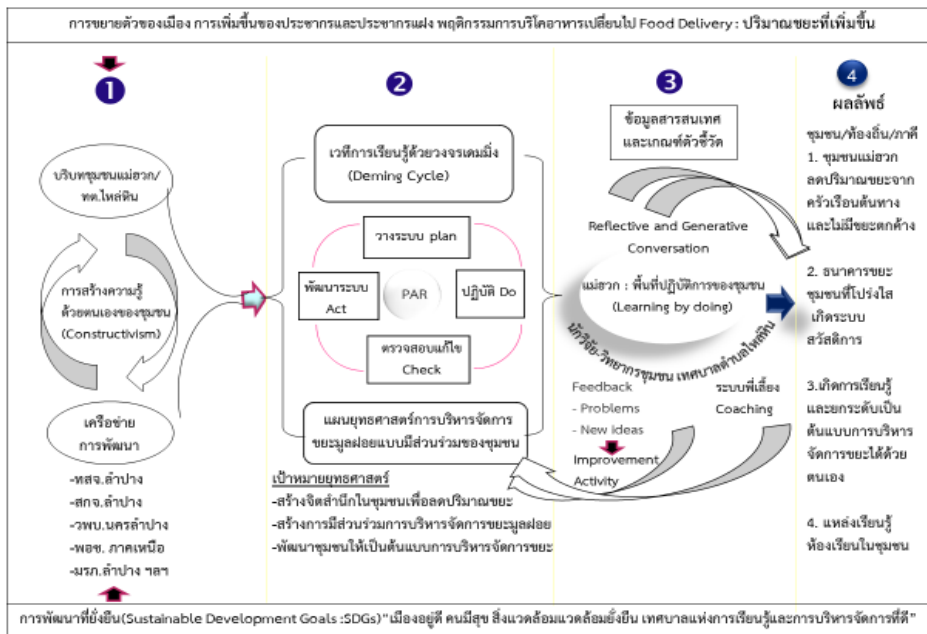
องค์ความรู้จากการวิจัย

ผลจากการถอดบทเรียนได้พบประเด็นที่เป็นองค์ความรู้และปัจจัยแห่งความสำเร็จ ดังนี้ ประการที่ 1 การทำกิจกรรมหรืองานพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ เพื่อสนองต่อแผนงานหรือโครงการจากภายนอกชุมชนจะได้รับผลน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีชุมชนแม่ฮวกที่เกิดแนวคิดต้องการแก้ไขปัญหา ซึ่งได้รับผลกระทบจากบ่อทิ้งขยะที่อยู่ใกล้ชุมชน กระทั่งทำให้เกิดกระบวนการสร้างความรู้ เกิดจุดมุ่งหมายเดียวกัน และนำไปสู่การลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง โดยมีหน่วยพัฒนาภายนอกชุมชน คอยช่วยเหลือด้านกระบวนการเรียนรู้ กระทั่งทำให้สามารถบริหารจัดการต่อสภาพปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้จริง

ประการที่ 2 การประกาศเสียงตามสายในชุมชน โดยผู้นำชุมชน เดือนละ 1 ครั้งและการติดป้ายไว้นิลเพื่อประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนได้ทราบโครงการโดยมีข้อความว่า “ไหล่หินเมืองแห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวิถีท้องถิ่น” และการสร้างสัญลักษณ์ครัวเรือนที่มีการคัดแยกขยะ โดยการติดธงไว้ที่หน้าบ้าน จำนวน 2 สี โดยมีความหมายคือ ธงสีเขียว หมายถึง เป็นครัวเรือนต้นแบบ และธงสีเหลือง หมายถึง ครัวเรือนนี้เพิ่งเข้าร่วมกิจกรรม ทำให้เกิดการกระตุ้นการตื่นตัวในชุมชน และรณรงค์ให้เตรียมความพร้อม เป็นการเสริมแรงจูงใจ ก่อเกิดความรู้สึภาคภูมิใจที่ได้ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการทำความดีเพื่อยกระดับการพัฒนาชุมชนของตนเอง

ประการที่ 3 การเริ่มต้นจัดตั้งธนาคารขยะชุมชน โดยให้ชุมชนซื้อหุ้ น หุ้ นละ 10 บาท นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน และนำไปสู่ความรู้สึกรับเป็นเจ้าของกิจกรรมร่วมกัน นอกจากนี้ คณะกรรมการธนาคารขยะได้เปลี่ยนแปลงระบบการจัดสรรผลดำเนินการใหม่จากเดิม โดยปันผลกำไรจำนวนหนึ่งมาใช้สนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ค่าสวัสดิการในงานกีฬาชุมชน การสนับสนุนกิจกรรมพัฒนาในวันแม่แห่งชาติ วันพ่อแห่งชาติ หรือการซื้อสิ่งของไปเยี่ยมเยียนผู้สูงอายุหรือผู้ด้อยโอกาสในชุมชน เป็นต้น ได้ส่งผลให้ชุมชนเกิดความร่วมมือเพิ่มขึ้น มองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการจัดตั้งธนาคารขยะที่ชุมชนทำร่วมกัน

นอกจากนี้ การวิจัยเรื่องนี่ยังเป็นการสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชน อันเป็นหลักการสำคัญที่ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ร่วมกัน ดังนั้น การสนทนาที่ใคร่ครวญจึงก่อเกิดข้อคิดใหม่ ๆ ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนการพัฒนาในชุมชน และสร้างองค์ความรู้ที่นำไปลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง (Learning by Doing) ซึ่งกระบวนการดังกล่าว สามารถสรุปได้ ดังนี้

ภาพ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

สรุป

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ข้อ จากการวิจัยพบผลตามแต่ละ วัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) การศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบจากขยะมูลฝอยพบว่า ปัญหานี้มีสาเหตุสำคัญจากการขาดความตระหนักในการทิ้งขยะ ระบบจัดการไม่ถูกหลักสุขอนามัย ขยะมีปริมาณสะสม ส่งผลกระทบต่อชุมชนใกล้เคียง การเปิดโอกาสให้ ประชาชนมีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ และรับผิดชอบต่อการจัดการขยะ สามารถทำให้เกิด การพัฒนาและแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างเป็นรูปธรรม

2) การสร้างแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมของ ชุมชนแม่ฮวก โดยชุมชนได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์ 3 ด้าน คือ 1) ยุทธศาสตร์การสร้าง จิตสำนึกการจัดการขยะในครัวเรือน 2) ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการมีส่วนร่วมการบริหาร

จัดการขยะ 3) ยุทธศาสตร์เพิ่มศักยภาพชุมชนและเสริมสร้างพื้นที่ต้นแบบการจัดการขยะมูลฝอย ผลการนำแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัติชุมชนสามารถลดการปริมาณขยะมูลฝอย สร้างการเรียนรู้ และยกระดับเป็นต้นแบบด้านการบริหารจัดการขยะได้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ

3) การประเมินแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมของชุมชนได้พบยุทธศาสตร์ 3 ด้าน ซึ่งเป็นไปตามเกณฑ์ตัวชี้วัดที่ระบุไว้ในแผนที่ยุทธศาสตร์ โดยการสร้างจิตสำนึกการจัดการขยะในครัวเรือนให้ถูกต้องตามหลัก 3Rs จำนวน 205 ครัวเรือน การส่งเสริมการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการขยะโดยบริหารจัดการธนาคารขยะชุมชนแม่ฮวกให้มีประสิทธิภาพ และเป็นแหล่งเรียนรู้การจัดการขยะชุมชน ซึ่งมีสมาชิกจำนวน 210 ครัวเรือน ส่วนการเพิ่มศักยภาพชุมชนและเสริมสร้างพื้นที่ต้นแบบการจัดการขยะมูลฝอยได้พัฒนาคณะทำงาน และยกระดับเป็นต้นแบบการบริหารจัดการขยะได้ด้วยตนเอง

การวิจัยครั้งนี้ทำให้ได้องค์ความรู้และปัจจัยแห่งความสำเร็จอย่างน้อย 3 ประการ คือ 1) งานพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ ที่เกิดจากความต้องการเพื่อแก้ไขปัญหาตนเองของชุมชน ย่อมก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ มีจุดมุ่งหมายชัดเจนที่นำไปสู่การลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง และสามารถบริหารจัดการต่อสภาพปัญหาของชุมชนได้จริงมากกว่าการทำตามนโยบายหรือโครงการจากหน่วยพัฒนาภายนอกชุมชน 2) การสื่อสารในชุมชนและการสร้างสัญลักษณ์ในด้านบวกที่สร้างสรรค์เพื่อยกระดับการพัฒนา ย่อมทำให้เกิดการกระตุ้นและเสริมแรงจูงใจ เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ และนำไปสู่ความสำเร็จของงานพัฒนาได้ 3) การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนที่นำไปสู่ความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจกรรมร่วมกัน ตลอดถึงการทำให้มองเห็นคุณค่าและประโยชน์ของกิจกรรมที่ชุมชนทำร่วมกัน นับเป็นปัจจัยสำคัญเบื้องต้นที่ทำให้เกิดการพัฒนายั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมมลพิษ. (2561). *รายงานสถานการณ์มลพิษของประเทศไทย ปี 2561*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
- งานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม. (2563ก). *รายงานการสำรวจข้อมูลและคัดแยกองค์ประกอบขยะ 6 ชุมชนของเทศบาลตำบลไหล่หิน*. ลำปาง: เทศบาลตำบลไหล่หิน.

- _____. (2563ข). สถิติปริมาณขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นและเก็บขนได้ของเทศบาล ตำบล ไหล่หิน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562-2563. ลำปาง: เทศบาลตำบลไหล่หิน.
- _____. (2564). รายงานผลการดำเนินโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการคัดแยก ขยะที่ต้นทาง. ลำปาง: เทศบาลตำบลไหล่หิน.
- ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์. (2558). *ผู้นำที่แท้แห่งศตวรรษที่ 21: คู่มือหลักสูตรการเรียนรู้ นักปฏิบัติทางสังคมและสุขภาวะ*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ทศนา แคมมณี. (2554). *ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธรรมรัตน์ โพธิสุวรรณปัญญา และคณะ. (2563). ประสิทธิภาพการบริหารจัดการขยะแบบเบ็ดเสร็จของเทศบาลตำบลบ้านคำห่มื่นแล้ว อำเภอมือง จังหวัดชัยภูมิ. *วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ*. 5 (2), 223-239.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พริยา วัชรไทย์. (2556). *การจัดการขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาเทศบาลตำบลเมืองแกลง จังหวัดระยอง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วรภัทร์ ภูเจริญ. (2544). *แนวทางการประเมินคุณภาพภายในสถานศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมการประเมินคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาแห่งชาติ.
- เสรี พงศ์พิศ. (2552). *ยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น*, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: พลังปัญญา.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). *มิติชุมชน วิถีคิด ท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.